

לשכת רב הקמפוס

הפקולטה למדעי היהדות

דף שבועי

פרשת ויגש, תשע"ב
מספר 947מאת המרכז ללימודי יסוד ביהדות
ע"ש הלנה ופאול שולמן

הירידה למצרים שאל רגב

ירידת יעקב למצרים, לאחר שנודע לו שיוסף בנו חי וכי הוא שולט בכל ארץ מצרים, מעלה כמה תמיהות. לפי הכתוב, יעקב ארז את כל רכושו מיד בשמעו שיוסף חי, והחל את מסעו לארץ מצרים. הוא הגיע לבאר שבע, ואולי פנה לשם במיוחד משום שספק אם היא שוכנת במסלול הנסיעה הרגיל למצרים. בהגיעו לשם, מקום שבו בנה אביו מזבח, הקריב קרבנות "לא-להי אָביו יִצְחָק" (בר' מו:א) ולן שם. בלילה חלם חלום נבואי, שבו הבטיח לו הקב"ה כמה הבטחות ועודד אותו להמשיך במסעו למצרים. לפי אברבנאל, הבטחות אלה היו מענה לשאלותיו ותהיותיו של יעקב, שפחד לרדת למצרים בשל ארבע סיבות:

1. פחד שמא המצרים יהרגו אותו ואת בניו – ועל זה אמר לו ה' "אל-תיִאָרַא מִרְחָה מִצְרַיִםָּהּ כִּי-לֹאִי גְדוֹל אֲשִׁימְךָ שָׁם" (ג). בזה גם בישר לו שהחזרה ממצרים לא תהיה מידית.
 2. האם ההשגחה תדבק בו גם במצרים – ועל זה נענה: "אֲנֹכִי אֶרְדָּ עִמָּךְ מִצְרַיִםָּהּ" (ד).
 3. האם ימות וייקבר במצרים – על זה הבטיחו ה' "וְאֲנֹכִי אֶעֱלֶךָ גַם-עֲלֵה", כלומר הוא ייקבר במקום קבורת אבותיו.
 4. האם ימות יוסף בחייו, ושמחתו תיהפך לאבל – על זה אמר לו ה': "וַיֹּסֶף יִשְׁתַּיְדוּ עַל-עֵינָיו". ועדיין נשארת התמיהה: מה פשר העצירה הזאת בבאר שבע והקרבת הקרבנות, שבעקבותיהם התגלה אליו ה' אברבנאל מסביר זאת בניסיונו של יעקב לקבל אישור לנסיעתו למצרים משום שידע שה' אסר על אביו יצחק לרדת לשם מפני הרעב. אמנם גם אברהם ירד למצרים מאותה סיבה, אולם בזמן ירידתו מצרימה עדיין לא התקדש אברהם על ידי ברית המילה שנעשתה רק בשלב מאוחר בחייו. לאחר ברית המילה ועקדת יצחק קיבלה המשפחה קדושה מיוחדת והשגחה מיוחדת שיכולות להתקיים רק בארץ ישראל. וכשהגיע יעקב לגבול ארץ כנען, לא ידע אם האיסור חל רק על אביו או מאביו ואילך. על כן התגלה אליו ה' בחלום הלילה, והודיעו שיש לו אישור לרדת מצרימה ואף שההשגחה לא תסור ממנו אלא תמשיך ללוות אותו גם במצרים. מכאן שמטרת הקרבת הקרבנות הייתה להתקדש; כדי שתשרה עליו הנבואה ויוכל לשאול את ה' על המשך דרכו ויציאתו מן הארץ. לאחר ההתגלות יכול היה להמשיך בדרכו למצרים (אברבנאל דף תיט):
- כוונת הכתוב היא שיעקב חפץ מאוד לרדת לראות את יוסף אבל מצד אחר היה ירא מלצאת מארץ הקדושה המושגחת. וידע שעם היות שאברהם ירד למצרים הנה אחר העקדה אמר הש"י ליצחק אל תרד מצרים כי הנה היתה ארץ מצרים מלאה כשופים ודמיונות כוזבים מנגדים לשלמות השכלי... ומפני זה היה ירא יעקב לצאת מהארץ הקדושה ללכת חרנה עד שהוצרך ית' להבטיחו והנה אנכי עמך ושמרתך בכל אשר תלך והשיבותיך אל האדמה. והנה קבל על עצמו בשובו לעבוד את השם הנכבד שמה. ולכן עתה משהביאו ההכרח לרדת

* פרופ' שאול רגב מלמד במחלקה לתולדות ישראל.

למצרים בא לבאר שבע שמשם יצא כשהיה ירא לצאת מן הארץ כשהובטח בשמירה ובא להתפלל שמה ולזבוח זבחים לא-לוהי אביו יצחק האומר אליו אל תרד מצרים... והיתה כוונתו לשאול רשות ממנו לירד מצרימה.

כיוצא בזה מפרש גם ר' יצחק קארו, המעלה שתי שאלות: (1) מדוע לא זבח יעקב את זבחי עוד קודם שהתחיל במסע אלא רק משהגיע לבאר שבע? (2) מה טיב הבטחת ה' ליעקב, והרי לא נזכר מעולם שיעקב חשש שיהיה גוי קטן? לשאלה הראשונה עונה קארו שבאר שבע הייתה הגבול הדרומי של כנען, ויעקב חשש שמא לא ייתן לו ה' רשות לצאת מגבולות הארץ, כמו שנאסר על אביו יצחק. לכן הוא מקריב קרבנות בבאר שבע, על המזבח שבנה אביו לא-ל, ומבקש רשות לצאת מן הארץ. לשאלה השנייה משיב קארו (תולדות יצחק, פרשת ויגש):

לפי שאברהם לא זכה לבנים חוצה לארץ, וגם יצחק, לזה אמר אתה תהיה הפך אבותיך, שלהם אמרתי שילכו לארץ ישראל ויזכו לבנים, ולך אני אומר "פִּי-לְגוֹי גְדוֹל אֲשִׁימְךָ שֵׁם". ר' אליעזר אשכנזי הולך בדרך קודמיו, אלא שהוא מוסיף שיעקב לא היה החלטי במסעו למצרים אף שרצה לראות את בנו, כיוון שהייתה קשה בעיניו יציאת ארץ ישראל. בפעם הקודמת שעזב את ארץ ישראל, בברחו מפני עשו אחיו, נגלה אליו הא-ל והבטיחו שיהיה עמו לאורך כל הדרך, ואילו עתה עדיין לא קיבל הבטחה כזאת. יעקב תהה אם הוא במעמדו של אברהם, שקיבל רשות לרדת למצרים, או אולי הוא במעמדו של יצחק שלא קיבל רשות זו. על כן ביקש את עצתו ואישורו של ה' באמצעות הקרבת קרבנות שהיא פעולה הנדרשת להשראת השכינה עליו ולקבלת רוח הנבואה (ר' אליעזר אשכנזי, מעשי ה' פרשת ויגש).

בדבריו של ר' שבתי הכהן אנו שומעים נימה אחרת. לדעתו, מטרת הקרבנות הייתה שה' לא יעכב בעדו מלרדת מצרימה, לאחר שהיה נחוש בדעתו לעשות כן. וכיוון שידע שה' יעכב את אביו, הוא למעשה "משחד" את ה' כדי שלא יעכב בעדו (ר' שבתי הכהן, שפתי כהן, כו ע"ב): "והקריב לו קרבנות כדי שלא יעכב. לזה אמר לו 'אל תירא', לא די שלא יעכב אלא אדרבה אנכי ארד וגו'".

ר' משה אלבילדה מפרש את הקרבנות הללו כקרבן חטאת - לכפר מראש על חטא היציאה לחוץ לארץ. לפי מאמר חז"ל, כל הדר בחו"ל דומה כמי שאין לו א-לוה (כתובות קי:), ויעקב הבין שמשום כך לא עזב יצחק את ארץ ישראל. הוא חשש גם שמא לא יהיה מושגח בארץ מצרים באותה רמה שבה הוא מושגח בארץ ישראל, ועל זה ענה לו ה': "כי לגוי גדול בכמות ובאיכות ישימהו שם, וזה לפי שגם שם יהיה מושגח ממנו. כי בכל מקום שהצדיק שם יהיה השגחתו יתברך דבקה בו" (ר' משה אלבילדה, עולת תמיד קב ע"א).

ר' חיים ויטאל, שחי בארץ ישראל במאה ה-16, ידע והכיר את נתיבי המסחר בין ישראל למצרים, וידע גם שהנתיב ביניהם אינו עובר בבאר שבע אלא דרך עזה. לכן היה תמוה בעיניו מדוע הגיע יעקב לשם בדרך למצרים. תשובתו הייתה - כדי להתפלל שלא יאבדו בניו בגלות במידת הדין. לפי ויטאל, הן אברהם הן יצחק, שחיו בבאר שבע זמן מה בחייהם, הביאו לגיורם של אלפי בני אדם, ויעקב התפלל במקום הזה כדי לעורר עליו ועל משפחתו את זכויותיהם של אבותיו, ובפרט הזכיר את זכויותיו של יצחק (ר' חיים ויטאל, עץ הדעת טוב נ ע"א):

ר' שלמה לבית הלוי מסכם את השיטות ומוסיף עליהן. לדעתו, יעקב התחבט: מצד אחד רצה לראות את יוסף, ומצד אחר לא ידע מה יהיה יחסו של ה' למהלך כזה: רב עוד יוסף בני חי, ירצה דבר גדול הוא ומפליא שאחר כל אלה השנים שיצא ונפרד ממני ובפרט שנתערב בין המצריים ועלה בגדולה שיהיה עוד בני חי רוצה לומר קיים ועומד בשלמותו אם כן לא יגונה אלי אם אלך ואראנו בטרם אמות. אבל לא הסכים לגמרי ללכת לפי שהיה רוצה להימלך בשכינה שהיה ירא פן לא יהיה זה ברצון השכינה אם מצד מה שממנו ואם מצד מה שאליו.

ר' שלמה לבית הלוי מעלה פן אישי של יעקב האיש וגם פן לאומי של יעקב אבי האומה. האם ירידתו למצרים לא תביא להיטמעותם של בניו במצרים? הוא גם חשש לעצמו שמא ימות שם וייקבר שם, וכך יביא על עצמו עונש של גלגול מחילות. שכן בהיקברו במצרים, שהיא חוץ לארץ, נטמא גופו. לכן בא לבאר שבע כדי להתפלל במקום שאביו בנה את המזבח ולרמוז למידת הדין. יעקב לא רצה שהא-ל יתייחס אליו ואל בניו במידת החסד של אברהם, הנובעת מטובו של הא-ל, אלא רצה שהטוב המגיע לו ולבניו יגיע במידת הדין של יצחק. ה' נגלה אליו והבטיחו שישתף את מידת החסד עם מידת הדין, ובשתיהן יחד ישגיח על ישראל ויגאל אותם (דברי שלמה ש"ב):

ועוד מיראתו פן יטמעו בניו בין המצריים או פן ימות שם ושם יקבר ולכן לא נסע אלא לבאר שבע בכונה להתפלל שם ולשאול ולהימלך. ויזבח זבחים לא-לוהי אביו יצחק, ירצה שלא שאל מאתו ית' אם כפי מדת חסד לאברהם ייטב בעיניו שילך למצרים כי אינו רחוק שבמדת חסדו ית'... להטיב לו וירשהו שילך לראות את בנו. אלא רוצה לדעת אם כפי מדת דינו מסכים עמו בזה. או אולי היתה כוונתו לבסס כח הדין ולמתקו. גם רצה בזה לומר שהוא ירא פן בלכתו שמה יהיה נדון במידת הדין להיקבר שם ולא ישוב עוד לא"י, וכן זרעו פן בעבור חטא זה יישארו שם. ולכן ה' ית' השיב לו תשובה עם זאת המדה עצמה... "אֲנֹכִי הָאֵל-אֶל־לְהִי אֲבִיךָ" (ג), רוצה לומר אני אכלול מדת חסד אל עם מדת אביך ולכן אל תירא מרדה מצרימה כי לגוי גדול מצויין ונפרד מן המצריים אשימך שם, שיתקדש שמי על ירך ויקראוך גוי גדול מצד אשר לו א-לוהים קרובים אליו.